

PROLETARINĖ LIETUVIŲ LITERATŪRA SOCIALISTINĖS REVOLIUCIJOS METAIS (1917—1920)

B. PRANSKUS

Nagrinėjant lietuvių literatūrą, atspindinčią tiesioginę kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės, tiek straipsniuose, tiek mokyklinėje praktikoje (programose, vadovėliuose) paprastai tenkinamasi tuo, kad aptariamas bendras tos revoliucijos poveikis literatūrai, pažymimi kai kurie tada pasirodžiusieji leidiniai. Konstatuojamas faktas, kad tos kovos sąlygos nebuvo palankios vystyti revoliucinei lietuvių literatūrai, ir todėl nebuvo sukurta reikšmingesnių kūrinių. Apskritai paėmus, pastarasis teiginys yra teisingas. Bet jis įpareigoja ypač atidžiai apžvelgti to meto lietuvių literatūros reiškinius, iškelti nors ir kuklios vertės kūrinius, parašytus dažnai nedidelio talento arba net ir atsilitikinių autorių, kad pamatytume, jog ta atkakli revoliucinė kova už socialistinės revoliucijos pergalę Lietuvoje vis dėlto rado savo vaizdinę, literatūrinę išraišką. Tokia išraiška pirmiausia yra tais metais pasiekti proletarinės lietuvių literatūros laimėjimai.

Šio straipsnio, kurio pagrindan padėtas atitinkamas skyrius iš autoriaus platesnio darbo apie proletarinę lietuvių literatūrą, uždavinys ir yra nušviesti tiek nagrinėjamojo meto istorines sąlygas, kuriomis vystėsi proletarinė lietuvių literatūra, tiek ir konkrečius jos pasiekimus bei trūkumus.

Proletarinės lietuvių literatūros raidoje šio naujo laikotarpio pradžia buvo labai sunki ir komplikuota. Didžiausią sunkumą sudarė tai, kad toji literatūra tuo metu visiškai negalėjo reikštis bei vystytis vokiškųjų kaizerinių imperialistų okupuotoje Lietuvoje, kur darbininkų klasė buvo visiškai išblaškyta ir prislėgta, užgniauztas bet koks pažangesnis kultūrinis gyvenimas ir literatūrinė veikla. Socialistinės revoliucijos metais proletarinė lietuvių literatūra tegalėjo vystytis karo laikotarpiu į Rusiją pasitraukusių iš Lietuvos darbo žmonių tarpe.

Didžiulį vaidmenį, organizuojant bei telkiant, sąmoninant ir ginkluojant Lietuvos darbo žmonių mases bolševikine ideologija, suvaidino nuo 1917 m. balandžio mėn. Petrograde pradėta leisti „Tiesa“, kurią redagavo iš Sibiro tremties sugrįžęs Z. Aleksa-Angarietis ir iš JAV parvykęs V. Mickevičius-Kapsukas — tuo metu jau visiškai subrendę bolševikai, teoriškai gerai pasiruošę publicistai ir organizatoriai.

„Tiesa“ atliko nemažą vaidmenį ir kaip tribūna reikštis proletariams lietuvių rašytojams. Platus organizacinis ir propagandinis darbas tuo metu neskatino „Tiesos“ skiltyse plačiau kelti proletarinės lietuvių literatūros ugdymo klausimų, vystyti literatūrinės kritikos. Net ir

V. Kapsukas, paprastai daug dėmesio skyręs literatūros reikalui, 1917 metais „Tiesoje“ tais klausimais neišspausdino nė vieno straipsnio.

Didžiausias smūgis proletarinės lietuvių literatūros raidai buvo J. Janonio žuvinimas dar pačioje kalbamojo etapo pradžioje. Toji literatūra neteko paties talentingiausio ir idėjiškai ryškiausio bei nuosekliausio savo atstovo, kuris naujomis, socialistinės revoliucijos sąlygomis būtų galėjęs ne tik skelbti talentingu meniniu žodžiu socialistinės revoliucijos idėjas, būti jos poetu, bet ir telkti aplink save kitus jaunos, pradedančiuosius proletarinius literatus, juos mokyti ir auklėti.

Didžioji Spalio socialistinė revoliucija visos Rusijos darbininkų klases, bolševikų partijos veikloje ir apskritai visos šalies gyvenime buvo pagrindinis persilaužimas, pereinant nuo kapitalizmo į socializmą. Toms Rusijos buvusios imperijos tautoms, kurios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės dėka nubloškė nuo savo sprando kapitalistinio išnaudojimo jungą, prasidėjo nauja, tarybinio gyvenimo, socializmo statybos epocha. Išsilaisvinsiu tautų proletarinės literatūros raidoje taip pat įvyko pagrindinis persilaužimas — ji toliau ėmė vystytis jau kaip tarybinė literatūra.

Kitaip reikalai susiklostė lietuvių tautos ir proletarinės lietuvių literatūros atžvilgiu. Didžioji Spalio socialistinė revoliucija ne tik neužbaigė lietuvių tautos kovos už proletarinės revoliucijos pergalę Lietuvoje, bet, galima sakyti, ją tik pradėjo. Lietuvių tautai iškilo uždavinys nusikratyti ne tik savųjų išnaudotojų, bet pirmiausia vokiškųjų imperialistinių okupantų jungu. Spalio dienomis Rusijoje gyvenę Lietuvos darbo žmonės ir jų avangardas — lietuviai bolševikai, drauge su visų kitų tautų proletariatu įvykdę revoliucinį perversmą, nors ir dalyvavo, kuriant naująjį gyvenimą, tačiau svarbiausiu savo uždaviniu laikė sugrįžti į Lietuvą ir padėti ten revoliucionieriams organizuoti darbo žmonių mases į kovą saviesiems ir svetimiesiems engėjams nuversti. Suprantama, jog tuo metu atitinkamais uždaviniais ir idėjomis gyveno ir proletarinė lietuvių literatūra. Ji ir toliau pagrindiniu tikslu laikė šaukti darbo žmonių mases į kovą už socialistinės revoliucijos pergalę.

Toks proletarinės lietuvių literatūros pobūdis, susijęs su betarpiška kova už socialistinės revoliucijos pergalę Lietuvoje, iš esmės nepasikeitė ir tuo metu, kai 1918 metais daug lietuvių darbo žmonių iš Rusijos sugrįžo į Lietuvą, kai tų metų rudenį įsikūrė Lietuvos Komunistų partija, ir gruodžio mėn. įsiliepsnojo proletarinė revoliucija Lietuvoje. Tos revoliucijos dėka didesnėje Lietuvos dalyje įsikūrusiai Tarybų valdžiai taip pat iškilo uždavinys ne tik kurti naują gyvenimą, bet ir kovoti prieš visokius priešus, įtvirtinti Tarybų valdžią visoje Lietuvoje ir kiti revoliucinės kovos uždaviniai.

Tiesioginė revoliucinė situacija dar apie metus laiko truko Lietuvoje ir po to, kai 1919 m. vasarą joje buvo užgniaužti paskutiniai Tarybų valdžios židiniai. Lietuvos Komunistų partijos vadovaujama darbo žmonių masių kova ir tuo metu dar tebebuvo betarpiškai orientuojama nuversti buržuazinę valdžią ir jos visokius užsieninius talkininkus ir įvykdyti socialistinę revoliuciją. Tokia situacija truko maždaug ligi 1920 m. antrosios pusės, kada, nepasisekus Tarybų Rusijos Raudonosios Armijos žygiui ties Varšuva, susiklosčius nepalankioms istorinėms aplinkybėms, Lietuvos Komunistų partija atšaukė paruoštą ginkluotą sukilimą. Nuo to laiko betarpiška revoliucijos banga Lietuvoje ėmė slūgti, darbo žmonių masės perėjo iš aktyvaus puolimo į kasdieninę ištvėringą kovą įsigalėjusios buržuazinės santvarkos Lietuvoje sąlygomis.

Nors per trumpą Tarybų valdžios gyvavimo Lietuvoje laikotarpį proletarinėje lietuvių literatūroje ir pasireiškė kai kurie nauji daigeliai —

kūriniai, atspindėję naujo gyvenimo kūrimąsi, nors kai kurį poveikį to meto proletarinėms lietuvių rašytojams darė ir besikuriantis Rusijoje tarybinis gyvenimas, vis dėlto ir tuo metu esminis jos tikslas buvo šaukimas į kovą už socialistinės revoliucijos pergalę. Per visą kalbamąjį laikotarpį (1917—1920) proletarinės lietuvių literatūros vystymosi sąlygos ir jos pagrindiniai idėjiniai uždaviniai iš esmės nesikeitė. Tik maždaug nuo 1920 m. pabaigos ar net 1921 metais, visai Lietuvos proletariato kovai perėjus į naują etapą, pasibaigus tiesioginei revoliucinei situacijai Lietuvoje, ir proletarinės lietuvių literatūros raidoje prasidėjo naujas etapas.

Nors J. Janonis žuvo dar tik prasidedant proletarinės lietuvių literatūros raidos etapui, bet, būtent, jis tą etapą pradėjo savo nuostabiais atsisveikinimo su draugais laiškais, kuriuose jau numatė greitą socialistinės revoliucijos kilimą, jos pergalę ir kvietė draugus energingai jai ruoštis, už ją kovoti. Tai, kad greitai susikurs naujas socialistinis pasaulis, J. Janonis numatė ir savo priešmirtiniame eilėraštyje „Ave vita“, sakydamas, jog nešasi į kapą „to plataus, dailaus pasaulio, ką it pumpuras dar sprogsta“ meilę. Poetas sveikino tą naują, socialistinį pasaulį:

Nesulaukiau jo pražystant,
Bet, širdyį užsiauginęs,
Žengdamas į šaltą kapą,
Sveikinu jį, greit bujosiant.

J. Janonio poezija buvo sukurta dar ankstesniais darbininkų judėjimo revoliucinio pakilimo ir karo metais, tačiau ji, kupina kovos už socialistinę revoliuciją idėjų, ir po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pergalės vaidino didžiausią vaidmenį, sąmoninant Lietuvos darbo žmonių mases ir šaukiant jas į kovą dėl kapitalistinės santvarkos nuvertimo. J. Janonio eilėraščiai ir dabar tebebuvo spausdinami periodinių leidinių skiltyse. Didžiausią reikšmę turėjo J. Janonio eilėraščių rinkinys, išėjęs 1918 metais Voroneže. Tas V. Kapsuko surinktas ir paruoštas leidinys su Z. Angariečio parašytu įvadinio straipsniu plačiai paplito ne tik Rusijoje gyvenusių, bet ir Lietuvos darbo žmonių tarpe. Buvo išleisti ir atskiri mažesni J. Janonio raštų rinkiniai. J. Janonis ir toliau buvo geriausias mokytojas visiems pradedantiems proletarinėms lietuvių poetams.

Didelę reikšmę turėjo ir kritinis J. Janonio kūrybos nušvietimas bei populiarinimas. 1918 metais „Tiesoje“ (Nr. 27) V. Kapsukas išspausdino platų straipsnį „Julius Janonis“, skirtą paminėti poeto mirties metinėms. Dar reikšmingesnis buvo V. Kapsuko straipsnis „Janonis — proletarų poetas“ („Komunistas“, 1920, Nr. 125), kuriame jis toliau analizavo poeto kūrybą, ką buvo pradėjęs dar 1917 metais „Naujojoje gadynėje“, apžvelgdamas 1916 m. lietuvių literatūrą.

Kritikos straipsniai apie J. Janonio kūrybą nebuvo vieninteliai straipsniai, to meto komunistinėje spaudoje kėlę ir bendruosius proletarinės kultūros bei literatūros klausimus. Dar 1917 m. pabaigoje V. Kapsuko paskatinimu Voroneže įsikūrė lietuvių komunistinių moksleivių organizacija „Jaunimo Internacionalas“. Ji užsimojo leisti ir atitinkamo vardo almanachą, todėl spaudoje paskelbė atsisaukimą. Pastarajame taip pat yra pabrėžiama, jog reikia kurti proletarinę literatūrą: „Kadangi literatūra, dailioji raštija, dailė turi didelę įtaką į jaunuomenę, „Jaunimo Internacionalas“ kreips jos dėmesį į proletariato tvėrybą, kuri yra daug gražesnė už dabartinę buržuazijos tvėrybą“¹.

¹ „Tiesa“, 1918, Nr. 7.

Proletarinės kultūros klausimai atsispindėjo ir V. R. (Rekašius?) taip pat 1918 m. „Tiesoje“ išspausdintame straipsnyje „Kova dėl proletarų kultūros“, skirtame pirmajam švietimo darbuotojų suvažiavimui nušviesti. Tų pat metų „Komuniste“ įdėtame J. Kalvelio (Norkaus) straipsnyje „Darbas ir jo nauda“ buvo kalbama apie meną, ypač pabrėžtas liaudies masių vaidmuo jo kūrime: „Dailės, poezijos, muzikos pradžia tai pati liaudis. Žmonių vargas, bėdos, skurdas išmokino žmones dainuoti, davė liaudies eposą, liaudies dainas ir pasakas, davė dailininkus ir poetus“².

Ten pat autorius stengiasi pateikti proletarinio meno bruožus: „Mūsų, proletarų nuomone, grožė ir poezija privalo rasti sau tinkamą vietą, bet stovylos Afroditos ir Rimšos „Jaučiai“ mums ne taip vertūs, kaip kūjis ar dailidės ir kalvio amatas“.

Nors šiuose teiginiuose autoriaus pažiūros, priešpastatančios darbą menui, yra nesvetimos proletkultiškai ideologijai, tačiau tendencija pabrėžti proletarinio darbo vaidmenį, kuriant kultūrinės gėrybes, čia yra reikšminga. Tas pats autorius straipsnyje „Teatras ir jo uždaviniai“ taip pat ragina darbo žmonių mases domėtis teatro reikalais ir kelia proletariniam teatrui tokį pagrindinį uždavinį: „Auklėti patvarumą ir narsumą plačiose darbo miniose yra svarbiausiu uždaviniu, kuriam ir privalo tarnauti tikroji scena, teatro dailė“³.

Proletarinės kultūros problemos buvo keliamos ir žymaus Lietuvos revoliucinio veikėjo K. Zalevskio straipsnyje „Bendra žmonijos kultūra“, paskelbtame „Komuniste“. Čia ypač akcentuojama proletarinės revoliucijos ir socialistinės santvarkos reikšmė kultūros pakilimui: „Kada socialistinė santvarka bus įkūnyta visame jos pilnume, tada ant jos dirvos pradės augti ne klasinė, bet visos žmonijos socialistinė kultūra“⁴.

Šie, nors ir negausūs, straipsniai rodo, jog dar iki kylant proletarinei revoliucijai Lietuvoje, lietuvių komunistinė spauda, ruošdama darbo žmonių mases revoliuciniam perversmui, kėlė ir kultūros, meno bei literatūros klausimus, akcentavo proletarinės literatūros vystymo uždavinius.

Tarybų valdžios gyvavimo Lietuvoje mėnesiais proletarinės kultūros ir literatūros klausimai atsispindėjo Švietimo liaudies komisariato leidžiamame žurnale „Švietimo reikalai“. Tada buvo daroma žingsnių suorganizuoti ir specialaus, literatūrinio žurnalo „Liepsna“ leidimą, bet, žlugus Tarybų valdžiai, tai nebuvo įvykdyta. Vėlesnėje, 1919—1920 m., komunistinėje spaudoje dėl sunkių leidimo sąlygų straipsnių tiek bendraisiais kultūros, tiek proletarinės lietuvių literatūros klausimais beveik nerandame. Užtat joje pradeda vystytis aštri buržuazinės lietuvių literatūros bei kultūros kritika, jų prasidedančio puvimo išryškimas.

Ypač ryškiai buržuazinių rašytojų idėjinį puvimą, tarnavimą savo klasės interesams atskleidė V. Kapsukas straipsnyje „Pūvantieji tautos žiedai“. Nurodęs konkrečiais pavyzdžiais, kaip to meto buržuaziniai rašytojai yra glaudžiai susiję su tarnavimu lietuviškosios buržuazijos reikalams, jis daro išvadą: „Pamatę, kad jų brangiajai buržuazijai ateina galas, kad jų tautiškos pilstytuvės dienos suskaitytos, jie, viską į šalį atidėję, puola ją ginti. O savo nerimui nutildyti šėlsta Vilkolakyje. Savo dainomis be turinio jie stengiasi nustelbti kylančios audros dainą, bet veltui jų pastangos“.

² „Komunistas“, 1918, Nr. 14.

³ „Komunistas“, 1918, Nr. 23.

⁴ „Komunistas“, 1918, Nr. 30.

Straipsnį baigia pakiliais žodžiais: „Pakilusi proletarų revoliucijos audra nuplaus tą pūvančios buržuazijos padarą ir pagimdys naują šviesios ateities darbo poeziją“⁵.

Tais revoliucijos metais labai plačiai, kaip niekad anksčiau, išsivysčiusi nuosekli, proletarinė-komunistinė publicistika, kuri visu pločiu kėlė kovos už socializmą klausimus, nagrinėjo aktualias Lietuvos proletariato kovos problemas ir aiškiai demaskavo įvairių lietuviškų buržuazinių partijų politiką bei visą buržuazijos gyvenimą, o taip pat straipsniai literatūros bei kultūros klausimais padėjo stoti į teisingas kovingas, revoliucines-komunistines pozicijas tuo laikotarpiu kūrusiems proletariniams lietuvių rašytojams.

Prieš pereinant prie lietuvių proletarinių rašytojų kūrybos, atspindėjusios kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje po Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos, reikia pasakyti, kad Lietuvos proletariatas tuo audringu metu bemaž visiškai nesulaukė talkininkų iš lietuvių pažangiųjų demokratiųjų rašytojų. Dar reakcijos metais pasireiškęs kai kurių demokratiųjų rašytojų nutolimas nuo revoliucinių idėjų kūryboje, dar didesnis jų atitrūkimas nuo šių idėjų naujo darbininkų judėjimo pakilimo bei pirmojo pasaulinio karo metais, dabar, vykstant proletarinei revoliucijai, pasidarė ypač akivaizdus. Didelė dauguma demokratiųjų rašytojų, iš vienos pusės, nesuprato proletarinės socialistinės revoliucijos tikslų bei uždavinių, išsigando jos sunkumų, o iš antros — daugiau ar mažiau susižavėjo buržuazinės Lietuvos „nepriklausomybės“ iliuzijomis. Nors ne visi iš demokratiųjų rašytojų nuėjo tuo keliu, apie kurį kalbėjo anksčiau minėtame straipsnyje V. Kapsukas, t.y. nestojo į atvirą Lietuvos buržuazinės santvarkos gynėjų eiles, tačiau tam tikras sąmyšis bei pasimetimas revoliucinės kovos peripetijose buvo pastebimas bemaž visų jų veikloje bei kūryboje.

Vienas iš ryškiausių tokio demokratiųjų rašytojų pasimetimo pavyzdžių buvo Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos metais parašyti A. Vienuolio feljetonai, kuriuose autorius perdėtai neigiamomis spalvomis vaizdavo tuometinį revoliucinės Rusijos gyvenimą, buitinius trūkumus ir sunkumus, neatskleisdamas nei tikrųjų tų sunkumų priežasčių (imperialistinio karo pasekmės ir kt.), nei tikrųjų vykstančios revoliucinės kovos tikslų bei perspektyvų. Renegatystės keliu tais revoliucijos metais nuėjo ir K. Jasiukaitis. Jei 1918 metais Lietuvių liaudies komisarriatas, veikiausiai ne be autoriaus žinios ir pritarimo, išleido dvi jo anksčiau parašytų apsakymų knygetes („Apysakas“ I ir II knygos), o jis pats 1919 metais dirbo tarybinį darbą Panevėžyje, tai, žlugus Tarybų valdžiai Lietuvoje, jis ėmė rašyti buržuazinei spaudai feljetonus, šmeižiančius tarybinį gyvenimą ir komunistus.

Zymiausia demokratinė rašytoja Zemaitė tais metais gyveno Amerikoje ir, negalėdama betarpiškai stebėti vykstančios revoliucinės kovos, taip pat nesuprato proletarinės revoliucijos didžios esmės. Nors ir galima pažymėti tam tikrą šios rašytojos poslinkį į socialistinę-marksistinę ideologiją referate „Darbininkiška“, parašytame ryšium su K. Markso šimtųjų gimimo metinių sukaktimi (1918), tačiau jos to meto laiškuose randame ir neigiamų atsiliepimų apie vykstančią kovą už Tarybų valdžią Lietuvoje. Tiesa, Zemaitė aštriai pasmerkė ir atėjusią į valdžią lietuviškąją buržuaziją bei jos atstovus.

Beveik visiškai nepasireiškė Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos metais aktyviausias 1905—1907 m. revoliucijos poetas Jovaras. Prieštaringi revoliucijos atžvilgiu motyvai pastebimi A. Lasto-Juodojo

⁵ „Komunistas“, 1920, Nr. 127.

to meto poezijoje. Tarp poeto eilėraščių, datuotų 1917 metais, galima rasti ir tokių, kuriuose jis nuoširdžiai sveikina Rusijos revoliuciją („Rusijos piliečiui“, „Himnas“ ir kt.). Net Spalio revoliucijos išvakarėse (1917.IX.13) parašytame eilėraštyje „Išsivadavusiems“ poetas apdainuoja revoliucijos verpetą, kuris užlieja skriaudas ir kurio dėka aušta „darbais apkaišytas rytas“:

Ką pikta mums amžiai paliko,
ar žodį, ar būdą skriaudiko,
te viską užlieja verpetas,
nes aušta jau kuriančių metas,
idėjinis rytas
darbais apkaišytas⁶.

Spalio perversmo metu A. Lastas buvo Maskvos ligoninėje. Kai kuriuose tomis dienomis rašytuose jo eilėraščiuose irgi jaučiamas sumišimas, netikrumas, abejonės ir gailestis, kad nauja kova vėl reikalaujanti aukų. Eilėraštyje „Neaišku“ (1917.XI.1) poetas rašo, kad „ir šiandien, kaip vakar, tragingai neaišku“, o sekančios dienos eilėraštyje „Baisios dienos“ jis jau visiškai aimanuoja dėl vykstančios kovos:

Oi, dienos didžios valios įtempimo,
jūs palydovės amžių kruvinų.
Kovojuojantie piktai į dulkių krūvą
jau verčia net gyvenamus namus,
O namuose nekaltos aukos žūva...
Ech, širdį virgdo žygis neramus.⁷

A. Lasto garbei reikia pasakyti, kad jis, priešingai, negu kai kurie kiti demokratiniai rašytojai, nors ir nesuprato proletarinės revoliucijos kilnumo, bet nė žodžio neparašė jai bei jos kovotojams apšmeižti, pašiepti, o taip pat — buržuazinei Lietuvai garbinti. Nors tolesnė jo kūryba ir nebuvo nuoseklesnio revoliucinio pobūdžio, bet turėjo aiškiai opozicinį charakterį lietuviškosios buržuazijos viešpatavimo atžvilgiu.

Panašiai reikia apibūdinti ir to meto Butkų Juzė kūrybą. Jis taip pat sukūrė ne vieną eilėraščių, apdainuojantį revoliucinę kovą („Kovos vėliava“, „Žvusiems“, „Prikaltas Prometėjus“ ir kt.). Tačiau, idėjinio atžvilgiu eidamas tuomet ne su komunistais, o su eserais-maksimalistais, ir Butkų Juzė savo poezijoje revoliucinės kovos idėjas reiškė labai abstrakčiai, miglotai:

Ir tikrą kelią surado minios —
siubuoja tronai.
Kalnai aukštieji ir nykios plynios
tviska raudonai!
Vargo pasaulis, žygį atminęs
jūsų drąsuoliai,
Stoja apginti darbo tėvynės,—
laimėsime, broliai!⁸

Tokie abstraktūs revoliucinės kovos vaidžiai eilėraščiuose, atspausdintuose ne darbininkų klasės, o jai priešiškuose leidiniuose (eserais-maksimalistai tuo metu daugeliu atžvilgių taip pat stovėjo priešiškuose darbininkų klasės kovai už proletarinės revoliucijos pergalę Lietuvoje pozicijose), negalėjo vaidinti tikro, revoliucinio vaidmens. Taigi, tuo metu ir Butkų Juzė nebuvo nuoseklesnių proletarinės literatūros atstovų gretose.

⁶ A. Lastas, Pasiilgimas, 1938, p. 73.

⁷ Ten pat, p. 49.

⁸ Butkų Juzė, Rinktinė, 1962, p. 21.

Dar toliau tuo metu nuo proletarinės revoliucijos idėjų stovėjo kiti demokratiniai rašytojai. Socialistinė revoliucija dar daugiau pagilino višos lietuvių literatūros diferenciaciją, ir visą eilę demokratinės literatūros atstovų pastatė jei ir ne į visiškai priešiškas, tai vis dėlto žymia dalimi svetimas proletariato kovai pozicijas. Tokiomis sąlygomis proletarinė revoliucija savo tikruosius vaizduotojus ir dainius galėjo rasti tik proletarinių rašytojų tarpe.

Spalio revoliucijos laikotarpiu, ypač pirmajame etape (1917—1918), nemažus laimėjimus pasiekė jaunas poetas Juozas Vitkauskas. Pirmasis jo eilėraštis pasirodė „Tiesoje“, praslinkus tik mėnesiui po J. Janonio mirties. J. Vitkauskas toliau puoselėjo J. Janonio poetines tradicijas.

Tėra žinomi tik 25 J. Vitkausko eilėraščiai, išspausdinti komunistinėje periodikoje, tačiau jie rodo neabejotiną poeto talentą ir ryškiai atspindi tas revoliucinės kovos nuotaikas, kuriomis tuo metu gyveno Lietuvos plačiosios darbo žmonių masės. Pagrindinis jo motyvas — šaukimas į revoliucinę kovą kapitalistinei santvarkai nuversti ir naujai šviesesnei, laimingesnei socialistinei santvarkai įkurti. Šitokiais bruožais pasižymėjo jau pats pirmasis J. Vitkausko eilėraštis „Proletarijos kelias“, prasidedąs revoliuciniu šūkiu:

Sukilkit, vargdieniai bedaliai
Prieš jungą tironų žiaurių.
Lai galas tai būna sauvalei,
Kur prakaitą čiulpia žmonių.

Baigiasi jis raginimu kurti naują, socialistinį pasaulį, sugriovus „aukso tvirtovę“:

Ir tverkit pasauliui gadyne,
Kur žmonės nebus jau vergais,
Žinos jie tik vieną tėvynę,
Dabintą brolybės žiedais⁹.

Saukimo į kovą motyvas su raginimu kurti naują, šviesų gyvenimą išryškėja daugumoje J. Vitkausko eilėraščių („Į kovą“, „Pirmyn“, „Darbininko daina“ ir kt.). Tie proletarinio poeto eilėraščiai atspindėjo revoliucinį darbo žmonių masių pakilimą.

Kaip ir ankstesnieji revoliuciniai lietuvių poetai, jų tarpe ir J. Janonis, revoliucinės kovos idėjoms bei nuotaikoms reikšti J. Vitkauskas plačiai vartojo ir gamtinius įvaizdžius. Pažymėtini tokie jo eilėraščiai, kaip „Vai, siauskite, audros sparnuotos“, „Rytui beauštant“ ir kiti, kuriuose vykstanti revoliucinė kova apdainuojama gamtinėmis alegorijomis ir simboliais:

Vai, siauskite, audros sparnuotos,
Tiek rytą, tiek tamsiąją naktį...
Lai širdys, vargų nukamuotos,
Džiaugsmingai iš naujo ims plakti.

Ypač plačiai gamtinius alegorinius ir simbolinius vaizdus J. Vitkauskas panaudojo antrajam pagrindiniam savo poezijos motyvui išreikšti — pavaizduoti naujai, socialistinei ateičiai, kuriai kelius atveria pergalinga proletarinė revoliucija. Suprantama, kad tiek eilėraščiuose, parašytuose dar iki Spalio revoliucijos, tiek ir pirmaisiais mėnesiais po jos poetas dar neturėjo pakankamai tikroviškų vaizdų apdainuoti kilniems socialistinės ateities idealams ir, sekdamas lietuvių ankstesniųjų proletarinių poetų tradicija, tuos idealus reiškė pakiliais, alegoriniais,

⁹ Čia ir kitur, kur nenurodomas šaltinis, cituojama knyga „Kovos kelias“, 1961, p. 79—102.

plačią apibendrinamąją prasmę turinčiais vaizdais. Tokie jo eilėraščiai, kaip „Oi, žinau aš šviesų rytą“, „Ten švinta jau naujas rytojus“, „Rytui beauštant“ ir kiti, parašyti tuojau po Spalio perversmo, puikiai apdairavo tuos naujo, šviesaus gyvenimo lūkesčius, kuriuos puoselėjo darbo žmonių masės:

Ten švinta jau naujas rytojus,
Pavasario skamba garsai.
O kaipgi malonus tas rojus,
Kur visa alsuoja liuosai¹⁰.

Tarp kitų J. Vitkausko eilėraščių pažymėtinas „Lietuvos draugams“, parašytas 1918 m. pavasarį. Šiuo eilėraščiu poetas iš revoliucinės Rusijos kreipiasi į Lietuvos darbo žmones, šaukdamas ir juos į kovą:

Kovon narsion, draugai, pirmyn!
Už buitį alkstančių vergų.
Vis kelkit vėliavą aukštyn
Ir raukit piktžoles vargų.

Atskirai reikia paminėti vieną iš paskutinių poeto kūrinių, nuotainingą eilėraštį „Komunarams“. Jame ryškiai perteiktas revoliucinės kovos vadovų-komunistų veržlumas, visos tos kovos pakilumas. Čia pirmą kartą revoliucinėje lietuvių poezijoje suskamba komunisto-komunaro vardas, iškyla jo paveikslas:

Tad skraidykit it tie arai
Jūs, didvyriai komunarai,
Po tuos tyrilaukius, miškus...
Kad vergovė gautų galą,
Muškite tankiai į priekalą
Per visus, visus laikus!

Tiek šis, tiek ir visi kiti J. Vitkausko eilėraščiai kupini pakilios romantinės dvasios. Tiesa, revoliucinė romantika būdinga visiems ankstesniems proletarinėms lietuvių poetams, ji sudaro ir J. Janonio poezijos esminį bruožą, bet J. Vitkauskas yra bene pats ryškiausias ir nuosekliausias tų revoliucinių romantinių tendencijų puoselėtojas revoliucinėje lietuvių poezijoje. Revoliucinis romantinis jo kūrybos pobūdis siejasi su bendru, daugiau jausminiu, negu nuosekliai loginiu-teoriniu, socialistinės revoliucijos suvokimu. Apie tai byloja vienas, netrukus po Spalio revoliucijos (1917.XII.3) poeto parašytas broliui laiškas, kuriame jis savo meto revoliucinius įvykius taip pat perteikia ne sausais ir aiškiais silogizmais, o pakiliais, romantiškais posakiais¹¹.

Zinoma, J. Vitkauskas plačius vaizdžiai emocionalius vaizdinius vartojo meliau, negu preciziškai tiksliai sąvokas ir apibrėžimus, nes buvo

¹⁰ „Socialdemokratas“, 1918, Nr. 7.

¹¹ Laiškas yra parašytas rusų kalba ir čia pateikiame jo vertimo ištraukas:

„...Pas mus, Petrograde, kol kas dar ramu, bet galima visko laukti. Stipriai jaučiama, jog artėja nauja audra, kurios kruvinuose sūkuriuose bus sprendžiami dviejų priešiškių stovyklų politiniai ir ekonominiai klausimai. Virš raudonojo Petrogrado dar plazda revoliucinio socializmo vėliava.

Neseniai pas mus atvyko šaunūs latvių šaulių pulkai, kurie visi kaip vienas priėmė ligi paskutinio kraujo lašo ginti didįjį Revoliucijos reikalą. Mes — prie rūsčios socialistinės Revoliucijos slenksčio; jos šmėkla kas valanda vis artėja ir artėja. Jau nebe toli toji valanda, kada revoliucinis-socialistinis proletariatas turės įvykdyti visatos ir gyvenimo doktriną, kada toji klasė, kuri nori gyventi pilną gyvenimą, į savo rankas paims visą mokslinį judėjimą ir ryškia šviesa nušvies visatą, kur individualistinės minties spinduliai paskęs suspindusioje naujo gyvenimo šviesoje...

Ir teina pas mus didis išlaisvintojas — pasaulinė proletarinė Darbo armija, kuri, nėra abejonės, parodys revoliucinę kūrybą ir padės tvirtą pagrindą naujai šviesiai ir džiaugsmingai kultūrai“.

jaunas ir teoriniu požiūriu nepakankamai suvokė revoliucinius reiškinius. Vis dėlto toji aplinkybė, kad ir asmeniniame laiške poetui prasi-
veržia pakili revoliucinė romantinė dvasia, turėjo gilesnes priežastis —
juose atspindėjo pirmieji darbo žmonių plačiųjų masių vaizdiniai apie
naują, socialistinę santvarką, dėl kurios pakilo jos į kovą.

Šalia J. Vitkausko tiek „Tiesoje“, tiek ir kitoje šių revoliucijos metų
komunistinėje periodikoje kiek plačiau pasireiškė ir Jonas Sepetys. Pa-
žymėtina ne tik plati J. Šepečio publicistinė veikla, bet ir tai, kad jis
tuo pat metu išspausdino apie porą dešimčių eilėraščių. Meniniu atžvil-
giu šio poeto kūryba ne tik anksčiau, bet ir kalbamuojų metu nebuvo
aukšto lygio, savo žanrinėmis ypatybėmis glaudžiai siejosi su autoriaus
publicistika. Daugumą kalbamojo meto J. Šepečio poetinių kūrinių su-
darė eiliuoti feljetonai ir satyriniai eilėraščiai.

Tai, kad ne tik J. Sepetys, bet ir kiti poetai krypo į satyrą, nebuvo
atsitiktinis reiškinys. Poezijos uždavinys revoliucijos metais buvo ne
tik šaukti į kovą ir skelbti šviesios, naujos, socialistinės santvarkos
idealus, bet ir smerkti, demaskuoti visokias reakcines jėgas, kapitalistinį
pasaulį apskritai. Tuo metu didelį poveikį satyros vystymuisi proletari-
nėje poezijoje turėjo ir įžymaus proletarinio rusų poeto-satyriko Demja-
no Bedno kūryba. Jo satyrinis talentas tais revoliucijos metais ypač su-
klestėjo, ir jo poezijos smogiamoji jėga buvo labai didelė.

J. Šepetys savo eiliuotuose feljetonuose ir satyriniuose eilėraščiuose
pajuokė ir demaskavo to meto Rusijos buržuazijos bendrąją politiką (fel-
jetonas „Rusijos gyvenimo apžvalga“), jos šūkius kariauti ligi pergalės,
nors „nėra pinigų“ ir „visur pilna elgetų“¹². Tačiau daugiausia dėme-
sio jis skyrė lietuviškajai buržuazijai pašiepti ir demaskuoti. Antai, eilė-
raštyje „Slamuo lapeliai“ poetas pajuokia lietuviškuosius buržuazinius
nacionalistus, kurie „eina klupčiomis, eina vogčiomis“ prie įvairių impe-
rialistų durų, ten „laukia almužnos“ ir tuo pat metu jiems vaidenas „Vy-
tauto laikai, jo vyčiai, jų žirgai ir mūšiai, kraujų nulaistyti laukai“¹³.

Lietuviškųjų buržuazinių nacionalistų svajones J. Šepetys pašiepia
ir eilėraštyje „Pėstieji vyčiai“:

O vyčiai, iš tikro tragingas ir jūsų likimas.
Ką gelbės, nors rankos ir drąsiai už ginklo jūs imas,
Kad nėra greitųjų žirgų?
Veltui jums ant kojų dar skamba nušveisti pentinai,
Nebėr kur skubėt, nes mūšio su priešais adyna
Praėjo pro jus nežymiai!¹⁴

Eilėraštyje „Bala“ poetas tuos nacionalistus pavaizduoja balos gy-
vūnais, kurie nors giriasi, bet „iš tolo dvokia“ ir visaip „dovijas“, net
„išmoko vaikščiot ant galvų“. Nuo J. Šepečio satyriko plunksnos kliūva
ir buržuaziniams lietuvių veikėjams, susitelkusiems į pabėgėlių šelpi-
mo komitetus, kai pastaruosius pradėjo perimti į savo žinią Lietuvos
reikalų komisariatas („Žiemos dainuška“). Jis pašiepia ir buržuazinį
inteligentą, atitrukusį nuo liaudies, nematantį žmonių vargų:

Ir skrenda mintys jo pro šalį
Pro vargšų gryčias, kiek tik gali,
Cia siaura, ankšta ir tamsu —
Geriau aukštybėje dausų...¹⁵

¹² „Tiesa“, 1917, Nr. 25.

¹³ Rimgaudas Kilpa, „Slamuo lapeliai“. — „Tiesa“, 1917, Nr. 27.

¹⁴ „Tiesa“, 1917, Nr. 30.

¹⁵ Rimgaudas Kilpa, „Feljetonėlis“. — „Tiesa“, 1917, Nr. 37.

Satyriniam buržuazinių nacionalistų ir reakcijos jėgų apskritai pa-juokimui J. Sepetys naudojo ir dainų parodijas. Antai, eilėraštį „Pasakyk mano mylimas krašte“ jis parodiškai nukreipia prieš dvarininkus ir en-gėjus, palygindamas juos su varnais:

Pasakyk, mano mylimas krašte,
Kur tiek radosi gūžtų varnų
Ir kuomet išperėt jie suspėjo
Nematytą daugybę vaikų¹⁶

Dar aštresnė ir kandesnė J. Sepečio satyra tapo, kovojant už Ta-rybų valdžią Lietuvoje,— eilėraščiuose, parašytuose 1919 m. pradžioje. Parodijuodamas liaudies dainą, autorius pašiepia lietuviškuosius buržua-zinius gaivalus, kurie, kuriantis Tarybų valdžiai, bėgo iš Vilniaus į Kauną:

Mes eisim, eisim
Čia nebebūsim,
Kur tiek daug bolševikų...
Viena patieka
Tik mums belieka:
Greičiau nuvykt į Kauną...
Ten arti prūsai,
Nesiekia rusai,
Dar ponai gal gyventi...¹⁷

Ypač ryškiai lietuviškąją buržuaziją, susitelkusią Kaune ir ten ku-riancią vokiečių bei kitų imperialistų prieglobstyje savo buržuazinę vals-tybę, poetas pašiepia eilėraštyje „Kauno didvyriai“:

Ten pat nemažai yra užsienio ponų:
Anglų ir prancūzų ir amerikonų.
Parduotos tėvynės žolių duoda gerti,
Kad valandai kitai atstūmus dar smertį¹⁸.

J. Sepečio satyrinėje kūryboje atsispindi ir kai kurie jaunos Tarybų valdžios pertvarkymai, pirmiausia dvarų atėmimas iš dvarininkų ir at-ıdavimas jų dvaro darbininkams. Eilėraštyje „Ponų atsisveikinimas su dvarais“ poetas, panaudodamas taip pat kai kuriuos liaudies dainų mo-tyvus, pašiepia iš savo dvarų išvytus parazitus dvarininkus:

Sudiev, dvareliai, jūsų platybės,
Sudiev, palociai, vietos linksmybės!
Iš tikro svietas virš kojom stojas,
Panūdo būti ponu artojas...
Ir kuo pavirto mūsų didybė?
Ir kuo pastojo mūsų ponybė?
Nemokam dirbti jokio darbelio,
Nors užsimovęs eik su tarbele...¹⁹

Tam skirtas ir eilėraštis „Lakštingėlei“, taip pat parašytas, perfra-zuojant liaudies dainą:

Oi lakštingėle, linksmasai paukšteli,
Tu jau nebe ponui čiulbėsi dvarely;
Čia pono nebėra,— jisai su kurteliais
Ištraukė toli, apverkęs laukelius...
Oi lakštingėle, linksmasai paukšteli,
Vargdieniams dainuosi žaliajam krūmely²⁰.

¹⁶ Rimgaudas Kilpa, „Feljetonėlis“.— „Tiesa“, 1917 m., Nr. 36.

¹⁷ „Tiesa“, 1919, Nr. 4.

¹⁸ „Kovos keliais“, 1961, p. 46—47.

¹⁹ „Kovos keliais“, p. 48.

²⁰ Ten pat, p. 48—49.

J. Sepečio satyriniai eilėraščiai pažymėtini todėl, kad revoliucinės kovos metais atliko didelį vaidmenį, triuškinant priešą aštrios pajuokos ginklu, ir todėl, kad tie kūriniai turėjo įtakos ir pačiai proletarinės lietuvių literatūros raidai. Sis poetas pirmasis proletarinėje poezijoje ėmė plačiau vystyti satyros žanrą, jis vienas iš pirmųjų savo satyroms panaudojo ir tokį žanrą, kaip dainų parodijos²¹.

Trečias iš labiau pasireiškusių tais revoliucijos metais poetų, bendradarbiavusių komunistinėje lietuvių spaudoje, buvo Vardūnas²². Savo poetinę veiklą rašytojas pradėjo dar socialistinėje lietuvių spaudoje („Kovoje“, „Naujojoje gadynėje“), leidžiamose Jungtinėse Amerikos Valstijose, kur išbuvo ligi 1917 m., o po Vasario revoliucijos atvyko į Rusiją.

Jau ir Jungtinėse Amerikos Valstijose parašytuose geresniuose savo eilėraščiuose Vardūnas vystė revoliucinės kovos motyvus (eilėr. „Naujoji gadynė“, „Trys stygos“, „Naujiems metams“, „Mūsų karžygiams“ ir kt.). Tie Vardūno eilėraščiai, nors ir nepasižymėdami naujesne forma ir apskritai ryškesniu poetiniu talentu, toliau puoselėjo ankstesnės revoliucinės lietuvių poezijos tradicijas — šaukė darbo žmones į kovą išnaudotojiškai santvarkai nuversti ir kėlė naujos, socialistinės ateities idealą. Vardūnas taip pat plačiai vartojo ir gamtinius alegorinius įvaizdžius toms dėjoms išreikšti. Dar būdamas Jungtinėse Amerikos Valstijose, jis parašė eilėraščių „Raudonoji Aušra“, kuriame sveikino Rusijos revoliuciją, vaizdavo ją kaip nušvitusios Raudonosios Aušros simbolį:

Būk pasveikinta, skaisčioji
Raudonos Aušros viltis!
Būk pasveikinta, laisvoji
Plačios Rusijos liaudis!
Vivat! didvyriai — vadovai!
Valio! karžygiai — draugai!
Tegyvuoja klasių kova!
Tepranyksta mūsų vargai!²³

Atvykęs į Rusiją, Vardūnas dirbo bolševikų partijos gretose ir iš pradžių kaip poetas plačiau nepasireiškė. 1917 metais terandame du jo eilėraščius, išspausdintus „Tiesoje“. Ryškesnis iš jų savo revoliucine nuotaika ir šūkais yra „Kovok!“, kuriuo poetas kreipiasi į darbo žmogų:

Jeigu skurdas tave smaugs,
Alkis-badas tavęs lauks,
Spėkos juodosios kankins,
Jėgas jaunąsias naikins,—
Tu kovok, nepasiduok,
Skurdo-alkio nebijok,
Spėkos juodosios drebės,
Darbininkai kai laimės²⁴.

1918—1919 metais komunistinėje lietuvių spaudoje Vardūno eilėraščių taip pat bemaž nebuvo išspausdinta. Tačiau 1920 metais jo eilėraščiai jau ne tik gausumu, bet ir kai kuriais savo novatoriškais bruožais

²¹ Dar kol kas nepavyko tiksliai nustatyti, bet atrodo, jog J. Sepečio plunksnai priklauso ir keletas prozinių feljetonų, išspausdintų 1919 metais Kaune legaliai leidžiamame profsąjungų laikraštyje „Darbininkų gyvenimas“, kurio redakcijoje poetas dirbo. Tie feljetonai („Aniolas sargas“, „Lietuviškam traukiny“, „Laiškas iš Kauno į prietelį“), pasirašyti Redak. Lingės slapyvardžiu, pašiepė to meto buržuazinės Lietuvos negeroves, žvalgybą, valdininkų savavaliavimą ir pan.

²² Tai Petro Kurkulio slapyvardis, tapęs antrąja jo pavarde.

²³ „Švyturys“, 1923, p. 112.

²⁴ „Tiesa“, 1917, Nr. 22.

neabejotinai išsiskyrė to meto proletarinėje lietuvių poezijoje. Ypač gausiai Vardūnas bendradarbiavo „Komuniste“, kuris 1920 metais apie porą mėnesių ėjo iš lenkų buržuazinių nacionalistų išvadotame Vilniuje. Čia jo eilėraščių randame bemaž kiekviename laikraščio numeryje²⁵.

Vardūno kūryboje vystomos abi šio meto pagrindinės proletarinės lietuvių literatūros tendencijos: tiek revoliucinė romantinė, išreiškianti revoliucinės kovos herojiškumą, kilnumą, jos skaisčius socialistinius idealus, tiek ir satyrinė, smerkianti ir pašėpianti kontrrevoliucinės reakcijos, ypač lietuviškosios buržuazijos, jėgas.

Pirmajai, revoliucinei romantinei krypčiai priskirtini tokie to meto Vardūno eilėraščiai, kaip „Kovon, pirmyn!“, „Komunizmo karžygiams“, „Tieskit, broliai, barikadas!“, ir kt. Pirmajame iš jų Vardūnas revoliuciją vaizduoja galingos audros įvaizdžiu:

Kovon, pirmyn! Į saulę iš tamsos!
Teskamba muzika perkūnijos griausmais,
Audros! Mums reikia įstabios Audros!
Audroj atgims ir siela ir jausmai²⁶.

Eilėraštį „Komunizmo karžygiams“ poetas naujai atkūrė pagal savo 1915 metais parašytą kūrinį „Mūsų karžygiams“. Jei pastarajame buvo apdainuojami apskritai darbo žmonių kovotojai, tai naujajame eilėraštyje aiškiai iškyla kovotojų už komunizmą pagerbimas:

Po smarkiosios audros susilauksim giedros,
Naujos gentkartės laisvos, galingos
Vardus laisvei brangių žuvusių karžygių
Kovoje dėl Komunos garbingos
Išpuoš auksu, perlais, padabins žvaigždynais,
Užrašys deimantais aukso knygos²⁷.

Kovinga, revoliucine nuotaika bei romantine dvasia pasižymi ir Vardūno eilėraštis „Tieskit, broliai, barikadas!“:

Suoliu, žirge, aukštyn karde!
Tieskit, broliai, barikadas!
Smarkiau trenkie, o perkūne,
Darbo liepsnom spiauk į žemę!²⁸

Tokios pat dvasios yra ir eilėraščiai „Mitingas plečiuje“, „Darbininkas“ ir kt. Nauja Vardūno poezijoje buvo kai kurie socialistinės tikrovės vaizdai, išreikšti ne tik abstrakčiomis alegorijomis, simboliiais ir metaforomis, bet ir konkretesniais besikuriančios socialistinės Rusijos paveikslais. Tai matome eilėraštyje „Proletaro tėvynė“, kuriame buržuazinei Lietuvai jau priešpastatoma nauja, socialistinė tėvynė. Ypač pažymėtina tai, kad Vardūnas darbininką vaizduoja ne tik kaip prislėgtą, išnaudojamą ir stojantį į kovą savo klasės atstovą, bet ir kaip galingą naujo pasaulio kūrėją („Darbininkas“). Čia suskamba ir naujos pažiū-

²⁵ Tuo metu buržuazijos valdomoje Lietuvoje Komunistų partija taip pat aktyviai rengėsi ginkluotam sukilimui, ir Vardūno eilėraščiai atspindėjo Lietuvos darbo žmonių masių revoliucinės kovos pakilimą.

²⁶ „Komunistas“, 1920, Nr. 24.

²⁷ „Komunistas“, 1920, Nr. 18.

²⁸ „Komunistas“, 1920, Nr. 23.

ros į darbą motyvas. Poetas savo eilėraštyje „Mano dirbtuvė“ pažymi, jog seniau darbininkas dirbtuvėje buvo išnaudojamas, todėl ją ir savo darbą keikė, o dabar mėgsta:

Siandien jau aš nebe tavo
Vergas.
Pūslietomis rankomis pasmaugiau savo aš
Valdovą
Ir aš jau — sau žmogus, ir laisvas mano
Darbas.
Dabar myliu tave... myliu... tu —
Mano²⁹.

Antrosios, satyrinės krypties eilėraščių Vardūnas parašė mažiau, ir bemaž visi jie yra skirti lietuviškajai buržuazijai, jos politikai, jos išnaudotojiškai esmei, moraliniam nusmukimui demaskuoti. Tokie yra jo eilėraščiai-feljetonai „Jurgio gatvėj stovi jurgiai“³⁰, „Oi Seimas, Seimas patriotų“³¹ ir kt. Meniniu atžvilgiu jie nėra pakankamai padoroti. Kaip ir J. Šepetys, Vardūnas savo satyroms vartojo dainų parodijavimą, ir kaip tik toks yra jo eilėraštis „Naujasai Lietuvos himnas“:

Lietuva tėvynė mūsų, tu buožijos žemė,
Iš praeities tavo sūnūs sukčių valdžią remia³².

Sioji satyra-parodija gana plačiai paplito darbo žmonių masėse kaip revoliucinė daina.

Vardūnas palyginti plačiai pasireiškė ir kaip kitų tautų, pirmiausia rusų, revoliucinės proletarinės poezijos vertėjas, vertęs daugiausia revoliucinės romantinės dvasios kūrinius. Jis išvertė M. Gorkio „Legendą apie Marko“, „Dainą apie Audrūną“, „Dainą apie Sakalą“, o taip pat A. Bezimenskio „Jaunųjų marseljetę“, D. Bedno „Komunistų marseljetę“, F. Skuliovo „Kalvius“ ir kt. Ypač reikia pažymėti Vardūno naujai išverstą tarptautinį proletariato himną „Internacionalą“, kurio tekstas ilgainiui įėjo į Lietuvos darbo žmonių vartoseną.

Kaip poetas Vardūnas aktyviai reiškėsi dar ir 1921 m. pirmojoje pusėje, spausdindamasis „Raudonosios vėliavos“ laikraštyje (Maskva), kur jis buvo vienas iš redaktorių. Tuo metu jis taip pat rašė daugiausia revoliucinės romantinės dvasios eilėraščius („Daina arklų ir priekalo“, „Aras“, „Sirdies ugnis“, „Komunarų daina“, „Kas daina poetui“, „Kovos keliu“ ir kt.), satyrinius kūrinius („Nepriklausoma Lietuva“) ir gausiai vertė. Šalia to meto tarybinių rusų poetų (A. Gastevo ir kt.) Vardūnas gausiai vertė ir amerikiečių poetą Vitmeną.

Jo eilėraščiams būdinga ne tik naujos, socialistinės santvarkos vaizdai, novatoriški idėjiniai bruožai, bet ir kai kurie naujos formos ieškojimai, praturtinę proletarinę lietuvių poeziją: ryški tribūninė intonacija, toninis eiliavimas ir kt.

Tačiau tuo palyginti ryškiau ir vaisingu, bet gana trumpu etapu Vardūno dalyvavimas proletarinės lietuvių literatūros raidoje iš esmės ir pasibaigė³³.

²⁹ „Komunistas“, 1920, Nr. 7.

³⁰ „Komunistas“, 1920, Nr. 10.

³¹ „Komunistas“, 1920, Nr. 20.

³² „Komunistas“, 1920, Nr. 9.

³³ Pasinaudojęs savo, kaip redaktoriaus, padėtimi, jis 1921 metais „Raudonojoje vėliavoje“ išspausdino antipartinio pobūdžio straipsnį, nukreiptą prieš Lietuvos Komunistų partijos vadovybę, bandė sutelkti neprincipinę „skloką“ prieš ją, už ką buvo pašalintas iš Komunistų partijos, ir pasitraukė iš lietuvių darbo žmonių masių tiek visuomeninės-politinės, tiek kultūrinės veiklos.

Revoliuciniais, 1917—1920 metais kaip proletarinis poetas subrendo A. Regratis. 1917—1918 metais jis (Žaibo Rangio slapyvardžiu) išspausdino keletą eilėraščių. Viename iš jų „Nauji metai“ A. Regratis kelia proletariato išsilaisvinimo idėją, šaukdamas kovoti:

Už tuos, kas prie arklų ir prie akėčių,
Kas fabriko dujose geležį kala,
Kas šachtose randa anglis ir metalą,
Kas nemato dienų ir nakčių,
Vilkdamas naš tą ant savo pečių...³⁴

Kitame iš to meto savo eilėraščių „Pergyventi momentai“, išspausdintame „Tiesoje“, poetas vaizduoja imperialistinio karo sukeltas darbo žmonėms nelaimės, smerkia to karo rengėjus ir tęsėjus. Eilėraštis baigiasi revoliuciniu kreipimusi į kritusius kare ir pranašauja kapitalizmo žlugimą:

Nuo aukuro raudono
Išlieto jūsų kraujo,—
Nukris budelių tronai—
Kapitalistų gauja.

Iš 1918 m. A. Regračio išlikusių eilėraščių pažymėtini „Sunku“, „Mirtis už laisvę“, „Kapai“, „Tebūn garbė“ ir kt.³⁵ Idėjiniu ir stilistiniu atžvilgiu šie poeto eilėraščiai, kuriuose vyrauja darbo žmonių vargo bei skurdo motyvai, nusiskundžiama sunkiu likimu bei priespauda, dar yra giminingi jo ankstesnei, 1913—1914 m. kūrybai. Kad kovingas revoliucinis šių eilėraščių tonas yra šiek tiek prislopintas, atrodo, nulėmė ir tai, jog jie buvo siųsti į vokiečių labai smarkiai cenzūruojamą laikraštį.

Vis dėlto ir kai kuriuose iš šių eilėraščių A. Regratis kelia bendrus proletariato buities ir kovos motyvus. Savo eilėraštyje „Sunku“ poetas atvaizduoja tapusį tradiciniu lietuvių literatūroje darbininko likimą, kai pasenęs ir netekęs jėgų žmogus išmetamas į gatvę mirti badu. Eilėraštyje „Tebūn garbė“ poetas šlovina visų gėrybių kūrėją — proletarą:

Kas vietoj kurmio žemėj knisas
Auską, sidabrą, varį kasdamas.
Kas kaip udra šlapias visas
Prakaitą lieja,— vargą rasdams.
Garbė tam prakaitui, kurs laša
Giliai po žemėms ant metalo.
Garbė — kurs sunkią naš tą neša
Vis brisdams plačią vargą balą.

O savo eilėraštyje „Mirtis už laisvę“ A. Regratis, skųsdamasis sunkiu likimu darbo žmogaus, kurio laukia vien kapai, pareiškia, kad „trokštu mirti dėl darbo žmonijos, nebaisi man karžygio mirtis...“

Kilus kovai už Tarybų valdžią Lietuvoje, 1918 m. pabaigoje ir 1919 metais A. Regratis aktyviai įsitraukia į tą kovą, ir tai jam buvo geriausia idėjinio brendimo mokykla. Tiesa, iš tų metų A. Regračio kūrybos nėra nieko išlikę, tačiau 1920 m. pradžioje komunistinėje spaudoje pasirodę nauji poeto eilėraščiai savo idėjiniu-meniniu lygiu yra vieni iš geriausių visoje to meto proletarinėje lietuvių poezijoje ir žymi jo kūrybos visiškai brandaus etapo pradžią.

Ypač paminėtina A. Regračio „Lietuvos berno daina“, davusi pradžią plačiai atsiskleisti žemės ūkio darbininkų-samdinių paveikslui tiek

³⁴ Čia ir kitur cituojama A. Regratis, Raštai, Vilnius, 1962.

³⁵ Jūs poetas, grįžęs tais metais į gimtinę, buvo pasiuntęs į socialdemokratų leidžiamą Vilniuje laikraštį „Darbo balsas“, kurio redakcijos archyve jie ir surasti.

jo, tiek ir kitų, vėlesnių proletarinių lietuvių poetų kūryboje. Eilėraštyje samdinys-bernas piešiamas ne kaip pasigailėjimo verta asmenybė, kuriai išreiškiama užuojauta, o kaip proletaras, kuris išnaudojamas, sunkiai dirba, bet kartu jaučia savo jėgą ir galią. Toks bernas-proletaras simbolizuoja visą į kovą stojusią Lietuvos darbininkų klasę. Čia poetas surado ir naujas vaizdavimo priemones, visa eilėraščio intonacija drąsi ir veržli. Jo bernas — „milžinas-artojas“, kuris turi geležinę sveikatą ir buožių jungą velka ne vienas:

Greta rėžių vagą varo
Ir kumetis pono dvaro...

Pažymėtinas ir kitas šio meto A. Regračio eilėraštis „Ar žinai tu tą šalį?“ Čia poetas piešia ryškių to meto buržuazinės Lietuvos paveikslą, kuris atspindi darbo žmonių išnaudojimą bei skurdą, iš vienos pusės, ir naujų ponų prabangą, — iš antros. Tačiau nauja ir ypač pabrėžtina šiame eilėraštyje yra tai, kad tam buržuazijos valdomos Lietuvos vaizdui kontrastiškai priešpastatomas naujas, socialistinis tarybinės šalies paveikslas. Šitos naujos, tarybinės tikrovės vaizdas, sutinkamas jau ir kitų poetų kūriniuose, A. Regračio eilėraštyje atskleidžiamas ypač ryškiai:

Ar žinai tu tą šalį,—
Kur teka aušrinė ir rytas išaušo,
Kur valdžia darbininkams priklauso,
Kur jie valdosi patys ir pamatą naują —
Per kovą, per triusą, per prakaitą, kraują
Respublikai savo — tarp amžių verpėto,
Tarp seno ir naujo pasaulio jau stato —
Kaip kas moka, kaip gali...
Ar žinai tu tą šalį?

Tai buvo vienas iš pirmųjų ryškių kūrinių, davęs pradžią vaizduoti naujam socialistiniam Tarybų Sąjungos gyvenimui tiek A. Regračio kūryboje, tiek ir visoje proletarinėje lietuvių literatūroje.

Kiti du šiuo metu sukurti A. Regračio eilėraščiai yra satyriniai, pašiepia ir smerkia lietuviškąją buržuaziją. Viename iš jų — „Lietuvos kumečio šašas“ poetas groteskiškai vaizduoja naująjį Lietuvos „valdovą“, kuris „taukuose plauko, gerdamas putotą alutį, vyną“, o darbininkams „nesigaili tautiško švino“. Rašytojas ragina Lietuvos kumetį „drąsiai tą šašą nudrėksti“. Savo eilėraštyje „Proletarinė tėvynė — kepurė“ A. Regratis konkrečiai demaskuoja buržuazinės Lietuvos „valdovus“ ir jų šlykštų melą, šmeižiant bolševikus ir Rusiją:

Priešais rusų darbininką-bolševiką
Guldyk galvą — ne už nieką, ne už dyką.
Už bažnyčią, kunigėlį ir kleboną,
Už tautos buožiją, ponus ir Smetoną.
Užu dvarponius storuosius ir jų turtą
Bekovodams, brisk, karžygi, vel į skurdą.

Satyrą užbaigia, kviesdamas darbininką susiprasti:

Proletare, kam smuikuojant veltui šokti
Tautos šului Kaziuvi Griniui ir Smetonai,
Ar ne laikas pagalvoti ir suvokti,
Kad jų prižadai švelnučiai — šlykštūs monai.

Jau šiuo revoliucijos laikotarpiu subrendęs kaip idėjiškai nuoseklus ir meniniu atžvilgiu pajėgus poetas, A. Regratis kūrė ir vėliau, tapdamas įžymiausiu to meto proletariniu lietuvių poetu.

Komunistinėje to meto spaudoje randame ir dar kelių autorių poetinių kūrinių. Jų kūryba, nors ir negausi, bet kuo ne kuo praturtino tu revoliucijos metų lietuvių poezijos lobyną.

Pirmiausia iš tokių poetų paminėtinas Vladas Rekašius. Yra žinoma, kad jis, tuo metu dirbdamas atsakingą partinį darbą (Maskvoje, Kupiškyje, o nuo 1919 m. antrosios pusės pogrindyje Žemaitijoje) nebuvo visiškai padėjęs į šalį ir poeto plunksnos. Ypač tai pasakytina apie jo pagrindinės veiklos mėnesius buržuazinėje Lietuvoje. Yra žinių, kad Vladas Rekašius tuo metu ne tik dėjo savo eilėraščius į nelegaliai leidžiamą hektografuotą laikraštį „Žemaičių komunistas“, bet ir darė žygių išleisti savo revoliuciniam eilėraščių ir dainų rinkiniui Klaipėdoje. Tačiau jo kūrinių rankraščiai dingo suėmimo metu, o jis pats buvo nužudytas 1920 m. kovo mėn. Siandien tėra žinoma tik keletas jo kūrinių, kurie buvo įdėti į vieną „Žemaičių komunisto“ numerį (1919, Nr. 1).

Ryškiausias Vlado Rekašiaus eilėraštis „Kaliniui“ kupinas gilaus tikėjimo galutine revoliucijos pergale. Jis yra vienas iš pačių geriausių tuo metu parašytų proletarinės lietuvių poezijos kūrinių, kuriems būdinga ne tik revoliucinė romantinė nuotaika, bet ir darni bei įtaigi meninė forma:

Pančius nutrauksim, laisvę nukalsim
Kūjais šviesiais,
Greitai, jau greitai mūrai nelaisvės
Virš griuvėsiais.³⁶

Ten pat išspausdinti ir du V. Rekašiaus ketureiliai, kurių viename pagerbiami revoliucinėje kovoje žuvę draugai:

Jūs kritote, nutilo lūpos,
Bet jų tylumas aidu šauks.
Ir nauji darbo legionai
Drauge su mums į kovą plauks³⁷.

Iš to meto išlikusios V. Rekašiaus poetinės kūrybos pažymėtinas ir jo išverstas „Internacionalas“. Nors Rekašiaus vertimas savo meniniu lygiu yra ne tik ne blogesnis, bet kai kuriais atžvilgiais netgi geresnis už tuo pat metu pasirodžiusį Vardūno išverstą „Internacionalą“, tačiau V. Rekašiaus vertimas, savo metu platesnėje spaudoje nepaskelbtas, neįėjo į darbo žmonių masių vartoseną.

V. Rekašius į minimąjį „Žemaičių komunisto“ numerį įdėjo nedidelį prozos kūrinių „Nežymaus didvyrio mirtis“, kuriame vaizduojama, kaip sušaudomas į priešų nagus pakliuvęs proletarinis kovotojas. Šiuo revoliucionieriaus-bolševiko paveiklu atsiskleidžia tvirtas tikėjimas pergale. Vaizdelyje pirmą kartą lietuvių prozoje paminimas revoliucionierius-komunistas.

Apžvelgiamuoju laikotarpiu kai kurį indėlį į revoliucinę lietuvių poeziją yra įnešęs ir Justas Paleckis. 1919 m. pradžioje jis bendradarbiavo komunistiniame lietuvių laikraštyje „Darbininkų kova“, kurį leido Latvijos Komunistų partija Rygoje, kai ten buvo Tarybų valdžia. Šiame laikraštyje Žemaitainio slapyvardžiu buvo išspausdinti trys originalūs ir du verstiniai J. Paleckio eilėraščiai. Juose, kaip ir kitų to meto poetų kūriniuose, atsispindi darbo žmonių masių revoliucinė nuotaika, stojus

³⁶ „Po Raudonąja vėliava“, 1956, p. 12.

³⁷ Ten pat.

į kovą dėl naujos, socialistinės santvarkos. Pradedantysis poetas tas nuotaikas išreiškia tradiciniais šūkais ir vaizdais:

Sviesesnės vis ateities laukiame, broliai,
Ištroškę išvysti ją esam visi.
Daug vargom, kentėjom, dar vargstam lig šiolei
Visa mūs viltis ta dienele šviesi,
Kada kruvinoje kovoj pergalėje
Išplėsim liuosybę iš priešų gaujos,
Vargus iškentėję ir kraują pralieję,
Išvysime aušrą gadynės naujos³⁸.

Eilėraštyje „Priešams“ poetas taip pat ragina darbo žmonių mi-
nias į kovą dėl socializmo:

Šiandien po vėliava raudona,
Po ženklų kovos ir vilties
Prisiekim trenkti nevidoną
Vardan geresnės ateities³⁹.

Panašūs motyvai skamba ir eilėraštyje „Laisvės vargšui ir
šviesos“⁴⁰.

Paminėtinas verstinis nežinomo autoriaus eilėraštis „Nėr jėgos, kuri
pergalės komunarą“, kadangi tai buvo vienas iš pirmųjų lietuvių poezi-
jos kūrinių, kuriame suskambėjo komunisto-komunaro vardas:

Bet rytas ateis, kurio laukiam ilgai
Ir šviesą liepsnotą pasaulį išplės:
Nėra ir nebuvo tos jėgos, draugai,
Kuri komunarą kovoj pergalės⁴¹.

Apžvelgiant revoliucijos metų proletarinę lietuvių poeziją, negalima
nepaminėti ir visos eilės atsitiktinių autorių, pasireiškusių komunisti-
nėje spaudoje. Šių autorių kūrinių ne tik papildo bei paryškina kokių
nors nauju bruoželiu visą ne per gausią to meto revoliucinę lietuvių
poeziją, bet ir rodo, kad ir tuo metu į grožinę kūrybą linko platesnis
būrys pradedančiųjų autorių iš darbininkų ir apskritai darbo žmonių
tarpo, tačiau aštri revoliucinė kova, reikalavusi visų jėgų įtempimo,
neleido jiems kiek daugiau dėmesio skirti poezijai⁴².

Iš tokių atsitiktinių autorių yra Miglovara, parašęs eilėraštį „Drau-
gui Vaidilos Ainiui“⁴³, kuris, be tuo pat metu pasirodžiusio V. Reka-
šiaus eilėraščio, pirmasis poetiškai pagerbė žuvusį proletarinį poetą Ju-
lių Janonį.

Tame pat laikraštyje buvo išspausdintas Juozų Juozelio eilėraštis
„Darbininkui ir kareiviui“, kupinas karštų agitacinių šūkių, nukreiptų
prieš buržuaziją, nacionalistus:

Argi mes nematom, ką daro juodieji?
Argi nesuprantam savųjų tironų?
Tad juos boikotuokim, prieš juos smarkiai veikim,
Ir greit nepajusim jau ant sprando ponų⁴⁴.

³⁸ Žemaitainis, „Ateities viltys“.— „Darbininkų kova“, 1919, Nr. 34.

³⁹ „Darbininkų kova“, Nr. 43.

⁴⁰ „Darbininkų kova“, Nr. 42.

⁴¹ „Darbininkų kova“, Nr. 37.

⁴² Tie autoriai savo kūrinius pasirašydavo daugiausia slapyvardžiais, kuriuos
šiandien jau sunku ar net visai neįmanoma iššifruoti.

⁴³ „Tiesa“, 1917, Nr. 8.

⁴⁴ „Tiesa“, 1917, Nr. 24.

Nuoširdus yra eilėraštis „Mano numylėtoji vietoj“, pasirašytas slapyvardžiu Kareivis Geland. Jame perteikiami imperialistinio karo žiaurumai, kai darbininkas — šeimos galva — žūva kare:

Verkė motina sūnelio,
Vaikai tėvo laukia,
O žmona gi savo vyro
Verkia, rauda, šaukia.
Ašara nedžius jai greitai
Neliaus vyro šaukus,
Kas pelnys našlaičiams duoną,
Kas išdirbs jai laukus?⁴⁵

Tais pat 1917 metais keletas revoliucinių eilėraščių, pasirašytų slapyvardžiais arba ir visai be parašo, buvo išspausdinti ir Rygojeėjusiame lietuvių bolševikų laikraštyje „Liuosybė“ bei jį pakeitusioje „Vilnyje“ („Kovą“, „Atsibudimas“, „Darban, darbininke“, „Pasakyk“, „Darbininke, susiprask“ ir kt.). Pagrindinis tų eilėraščių motyvas yra šaukimas darbo žmones susiprasti ir stoti į revoliucinę kovą. Jie pasirodė dar iki Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos ir atliko savo agitacinį vaidmenį, ruošiantis į tą sprendžiamą mūšį.

1918 m. „Tiesoje“ iš tokių nežinomų autorių kūrybos randame Berželio eilėraštį „Mūsų varpas“, parašytą, sekant įžymiu to meto revoliuciniu rusų poetu V. Kniazevu. Eilėraščiui taip pat būdingas šaukimo į kovą motyvas:

Kas gyvas, kas gyvas,
Kol laiks nevelyvas
Skubėkit prie ginklų, vargdienių vaikai.
Tebunda, kas miega,
Statykite jėgą,
Audros pasaulinės jau plaka žaibai!⁴⁶

Dar daugiau tokių atsitiktinių pradedančiųjų poetų kūrinių sutinkama 1919—1920 metais išėjusioje komunistinėje spaudoje. Keletą eilėraščių, pasirašytų slapyvardžiais Darmunis, Parmazonas, J-as, K. Martišius, K. Mn. ir kt., randame Kaune legaliaiėjusiame darbininkų laikraštyje „Darbininkų gyvenimas“. Daugelyje tų kūrinių taip pat apdainuojami darbininkų vargai (Darmunis, „Darbininkai“, J-as, „Bakūžė surūkus, sukrypus“ ir kt.) bei raginama kovoti, kaip Parmazono eilėraštyje „Sukilkim, vargdieniai, už laisvę“:

Sukilkim, vargdieniai, už laisvę,
Atkreipkim skriaudėjams ginklus,
Nuverskim nuo sprando engėjus,
Galaskim aštriai durtuvus!⁴⁷

Eilėraščių tarpe randame ir tam laikotarpiui būdingų satyrų prieš lietuviškosios buržuazijos partijas bei veikėjus (K. Mn., „Krikščionių demokratų sielvartas“). Iš tokių satyrinių kūrinių pažymėtinas ir Proletaro eiliuotas feljetonas „Smetona“⁴⁸, kuriame išryškintas prezidento bendradarbiavimas su klerikalais, Uracho kvietimas, padlaižiavimas anglių imperialistams ir apskritai jų pasidavikiškumas.

Prie geresnių satyrinių-revoliucinių to meto eilėraščių priskirtina ir „Kareivio daina“, pasirašyta slapyvardžiu Kareivis kulkosvaidinin-

⁴⁵ „Tiesa“, 1917, Nr. 27.

⁴⁶ „Tiesa“, 1918, Nr. 41.

⁴⁷ „Darbininkų gyvenimas“, 1919, Nr. 10.

⁴⁸ „Komunistas“, 1919, Nr. 69.

kas⁴⁹. Eilėraštis parašytas paprastai, liaudiškai, aštriai pašiepiant buržuazinę Lietuvos karininkiją („Žiba žvaigždės ant kalnierių mūs Lietuvos apicierių“), atskleidžiant sunkią kareivių būklę („disciplina kaip prie caro“, „pagarbos neatiduosi — į kalėjimą važiuosi“), šaukiant sukilti ir kovoti už Tarybų valdžią („Verskim valdžią dvarininkų, kurkim valdžią darbininkų“). „Kareivio daina“ greit pasiekė plačiausias ne tik kareivių, bet ir visų Lietuvos darbo žmonių mases, tapo populiaria liaudies daina.

Iš 1917—1920 m. laikotarpio revoliucinės lietuvių poezijos kūrinių, parašytų atsitiktinių autorių, vieną kitą randame išspausdintą vėliau, bet datuotą tais metais ir su Lietuvos vietovėmis. Toks, pavyzdžiui, yra E. Svajūno eilėraštis „Svajonės — svajos“ (data: Vilnius, 1920 m.). Jam būdinga abstraktūs vaizdai, piešiant kovą už socialistinę ateitį, sekant tokios pat dvasios to meto proletarine rusų poezija:

Liepsnoja, užia keršto piktybės ugnis
Milijonai žūva jaunų ir senų nelaimingų Adomo vaikų,
Bet rojus žalioj gėlių jūroj bus pastatytas
Milžinų naujos gadynės Raudonas Rūmas⁵⁰.

Turint galvoje tiek labiau pasireiškusių poetų kūrybą, tiek ir šių nežinomų autorių eilėraščius, galima pasakyti, kad Lietuvos proletariatas tais žūtbutinės kovos už proletarinės revoliucijos pergalę metais neliko be poetinio balso, nors ir neteko savo įžymiausiojo poeto J. Janonio. Proletarinėje tų kovos metų poezijoje atsispindėjo revoliuciniai polėkiai, ji šaukė, sąmonino ir mobilizavo darbo žmonių mases kovos žygiams.

Didžiai socialistinės revoliucijos kovai neliko abejingi ir proletariniai lietuvių poetai, gyvenę tuo metu užsienyje, pirmiausia Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ir juos įkvėpė revoliucijos audra, jos kilnūs idealai, rodą viso pasaulio proletariatui kelią į išsivadavimą. Jų poezija tais metais, visam JAV lietuvių darbininkų judėjimui perėjus į nuoseklesnes, revoliucines pozicijas, įsikūrus JAV Komunistų partijai, apskritai įgavo revoliucingesnį, kovingesnį pobūdį. Nenagrindami šiame straipsnyje JAV proletarinės poezijos visumos, pažymėsime tik atskirus rašytojus, tiesiog atsiliepusius į Rusijoje ir Lietuvoje vykstančią socialistinę revoliuciją, ją nuoširdžiai sveikinusius ir pavaizdavusius.

Vienas iš aktyviausių ir talentingiausių to meto JAV proletarinių lietuvių poetų buvo R. Židžiūnas, pasirašinėjęs Aure Žvaigo slapyvardžiu. Jis ryškiau už kitus poetus stengėsi pavaizduoti vykstančios revoliucijos procesus. Vasario revoliuciją ir carizmo nuvertimą poetas sveikino eilėraščiu „Rusijos revoliucijos audra“, atvaizduodamas mūšius Petrograde ir užbaigdamas posmu:

Salis per amžius prislėgta
Nūnai atgijo jau.
Pabudo liaudis pavergta,
Atgijo Rusija nauja,
Nebevaldys jau jos daugiau
Niekšų juodašimčių gauja⁵¹.

⁴⁹ „Kareivių tiesa“, 1920, Nr. 5. Šios dainos autorium buvo Suklių dvaro dvarokas Jeronimas Pališkis, 1919—1921 metais tarnavęs Lietuvos kariuomenėje.

⁵⁰ „Laisvė“, 1923, Nr. 225. Šis eilėraštis buvo įdėtas į Maskvos Lietuvių proletarinių rašytojų ir poetų sąjungos paruoštą rinkinį „Žaizdras“, kurio didžioji dalis įėjo į 1923 metais Bruklne išleistą rinkinį „Svyturys. Tačiau šis eilėraštis į „Svyturį“ nepakliuvo.

⁵¹ „Naujoji gadynė“, 1917, Nr. 3.

Ypač entuziastiškų eilėraščių pluoštą R. Židžiūnas sukūrė įkvėptas Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos. Vienas iš geriausių eilėraščių yra „Jaunuoliams daina“, kuriame išryškinama pasaulinė socialistinės revoliucijos reikšmė, apdainuojamas jos didingas tikslas — komunizmo sukūrimas. Visa eilėraščio dvasia labai pakili ir kovinga:

Sugriuvo jau rūmai netikusio svieto,
Tik liepsnos ir dūmai dar rūksta iš leto,
Ir girdisi šauksmas bežūvančių ponų —
Tai pagiežos kauksmas bejęgių tironų!
Tai balsas jau jų paskutinis!
Pasaulis jau švinta auksinis!
Senas pasaulis jau dega ir griūva!
Broliai jaunuoliai, greičiau gi į krūvą!
Vargų įsiūbuotos mes vėtros įšėlę,
Mes simbolį piautuvo-kūjo iškėlę
Draskykime arą ir plėškime vytį,—
Pasaulio Respubliką imkim statyti!⁵²

Tai buvo vienas iš geriausių to meto proletarinės lietuvių poezijos eilėraščių, skirtų Didžiajam Spaliui apdainuoti.

Nuoširdus socialistinės revoliucijos sveikinimas buvo ir K. Bizausko (slapyvardis Saulės Brolis) eilėraštis „Aušra“, kuriame revoliucijos laimėjimus poetas simbolizuoja Aušros ir Naujo Ryto vaizdais:

Iš begalinės jūros kraujo,
Iš tvano ašarų gailių,
Iš vargo, bado ir maro,
Kurios pagimdė dievas karo,
Sviesybė kyla Ryto Naujo
Raudona liepsna iš rytų⁵³.

Eilėraščiu „Revoliucijai“⁵⁴ didžiuosius socialistinės revoliucijos žygius pavaizdavo ir poetas K. Genys (slapyvardis Žemutis Svyruoklis). Jo eilėraštis „Keliant į Naują Gadynę“ yra revoliucinės nuotaikos ir pasižymi socialiniu atžvilgiu labiau apibrėžtais įvaizdžiais ir posakiais. Siame eilėraštyje taip pat atsispindi Rusijos socialistinė revoliucija, jos poveikis viso pasaulio darbo žmonių kovai:

Sutvisko skaidrusis, raudonas pazaras,
Jau kėlėsi saulė minioms varguolių.
Nors plėšikai šėlsta, verda baisus karas,
Dar bando nuveikti idėją drąsuolių.
Per vėlu jau gintis jums, niekadėjai,
Jūs siurbėt lig valiai gardų vargšų kraują,
Ir eisit į kapą kaipo piktadėjai,
Žmonija keliauja į gadynę naują⁵⁵.

Drauge su kitais JAV proletariniais lietuvių poetais Didžiąją Spalio socialistinę revoliuciją sveikino ir tuomet tik pradėjęs rašyti J. Aceris (slapyvardis J. Elmanas). Toks yra jo eilėraštis „Rusija brangi!“, kuriame vaizduojama šalis, numetusi kapitalizmo jungą ir pirmoji stojusi į naują, socialistinį kelią:

Rusija brangi, šalis laisvoji,
Per ilgus amžius vargus kentėjai...
Vienok vergijos pančius sutraukei
Ir tu esi jau laisva, brangioji,

⁵² „Svyturys“, 1923, p. 136.

⁵³ „Atžalos“, 1921, p. 73.

⁵⁴ „Laisvė“, 1919, Nr. 23.

⁵⁵ „Moterų balsas“, 1919, Nr. 10.

Kaipo žiedelis naujos gadinės.
Buk sveika, tvirta, šalis pirmoji,
Liaudies valdyboj laisvės tėvynė⁵⁶.

Tais metais Anglijoje gyvenusio poeto A. Marcinkevičiaus (slapyvardis Lakštingalas vaikas) eilėraščiai, atspindėję revoliucijos tikrovę, glaudžiau buvo susiję su Lietuvoje vykstančia kova. Eilėraštyje „Žuvusiems draugams Lietuvoje“ poetas rašė, pagerbdamas revoliucinėje kovoje žuvusius draugus:

Draugai! Jūs kentėjot torturas baisias,
Kai budeliai Kauno apniko,
Bet jūs pasišventimas, jūs darbo vaisius
Nupynė jums laurų vainiką⁵⁷.

O savo eilėraštyje „Lietuvos kareivis“ jis vaizduoja revoliucinę kareivių kovą, atrodo, turėdamas galvoje 1920 m. vasario mėn. Kauno kareivių revoliucinį sukilimą:

Mūs pulkai didėja,
Galybė stiprėja
Po raudonu ženkle Komunizmo,
Kad save apginti,
Galybė sutrinti
Zvėries besočio kapitalizmo⁵⁸.

Cia suminėjome toli gražu ne visus užsienyje gyvenusius proletarius lietuvių poetus ir ne visus jų eilėraščius apie 1917—1920 metais Rusijoje ir Lietuvoje vykusias socialistinės revoliucijos kovas. Ir iš pateiktų pavyzdžių matome, jog tenykščiai poetai nestovėjo nuošaliai nuo socialistinės revoliucijos, o sveikino ją, dėjo pastangų jai pavaizduoti ir savo kūryba įgalino daug plačiau tą kovą poetiškai atspindėti.

Socialistinės revoliucijos metais žymiai silpnesnė buvo proletarinė proza, nekalbant jau apie dramaturgiją, kurios iš viso nieko nebuvo sukurta. Anksčiau daugiausia pasireiškęs proletarinės prozos atstovas V. Kapsukas šiuo metu, dirbdamas vadovaujantį revoliucinį darbą, grožinei kūrybai ir apskritai literatūrai negalėjo skirti kiek didesnio dėmesio. Vis dėlto atskirais atvejais gausioje savo publicistikoje V. Kapsukas panaudodavo ir meninio vaizdavimo priemones, kad ryškiau atskleistų apibūdinamos tikrovės reiškinius. Iš tokių V. Kapsuko apybraižinio pobūdžio straipsnių, kuriuose stiprūs ir beletristiniai elementai, pažymėtina Didžiojo Spalio dienomis parašytos jo apybraižos bendra antraštė „Iš revoliucionieriaus užrašų“ ir pasirašytos Revoliucijos kareivio slapyvardžiu. Tose apybraižose atsiskleidžia kai kurie Spalio revoliucijos įvykiai, kurių dalyviu buvo autorius. V. Kapsukas buvo pasiūstas komisaru į karinius dalinius, kovojusius prieš kontrrevoliucinių jėgų puolimą. Vienoje iš savo apybraižų jis taip pavaizdavo tuos įvykius:

„Vakar mane atsiuntė Revoliucinis Karo Komitetas į artimojo fronto revoliucinį štabą, į Krasnoje Selo. Paskyrė mane, kaip ir daugelį kitų, revoliucijos komisaru. Svarbiausias uždavinys — padėt čionykščiams draugams revoliucijos darbą varyti, varyti agitaciją tarp kareivių, dabot revoliucinę discipliną ir prižiūrėt, kad išdavikų nebūtų. Iš tikrųjų, agitacija čia beveik visiškai nereikalinga: kareiviai, ypatingai matrosai ir raudonoji gvardija, veržte veržiasi į mūsų ir kaip liūtai mušasi. Jūrinin-

⁵⁶ „Moterų balsas“, 1919, Nr. 1.

⁵⁷ „Moterų balsas“, 1921, Nr. 8.

⁵⁸ „Rankpelnis“, 1921, Nr. 42.

kai neturi viršutinio apsvilkimo, sušalę, tankiai nevalgę, kai kur jau trečia diena nepakeičiami, vienok nepalieka savo pozicijų. Jie žino dėl ko kovoja, dėl ko savo kraują lieja. Dėl to nereikia jų varyt į mūšį, o reikia laikyt. Jie veržiasi į ugnį ir labai nepatenkinti aficeriais ir revoliuciniu štabu, kuris juos suturi“⁵⁹.

Nors ir be gausesnių vaizdinių elementų, šiuose apybraižos žodžiuose ryškiai atsiskleidžia kovinė darbo žmonių masių nuotaika Spalio revoliucijos metu. Didelę apibendrinamąją reikšmę turi ir kitos dienos užrašas, skirtas pasiektajai pergalei pavaizduoti.

„Tai jau mes Gatčine. Sustojome puikiuose caro rūmuose. Kas iš mūsų kada nors svajoto apie caro rūmus? O dabar mes čia ponai. Pailsę, purvini, nunešiotais drabužiais mes vaikščiojome po puikius, brangiais kilimais išklotus, brangiais paveikslais išpuoštus caro rūmus ir stebėdamies žvalgėmės... Pergalėtojai atvykome mes į Gatčiną, norint nė vieno šūvio nereikėjo paleisti: nieks jau nebegynė“⁶⁰.

Šios kuklios revoliucionieriaus rašytojo apybraižos, sukurtos pačiuose Spalio revoliucijos mūšių frontuose, yra reikšmingos kaip vieninteliai tos revoliucijos atspindžiai ano meto proletarinėje lietuvių literatūroje.

Vaizdinių elementų randame ir kitose V. Kapsuko apybraižose, skirtose Bresto taikos deryboms, kuriose 1918 metais dalyvavo autorius⁶¹, slaptai kelionei į vokiečių okupuotą Vilnių 1918 metais⁶² ir kt. Jos byloja apie V. Kapsuko beletristinius sugebėjimus, bet, kaip jau minėjome, didesnio dėmesio grožinei kūrybai jis tuo metu negalėjo skirti.

Sio laikotarpio komunistinėje periodikoje vieną kitą beletristinį kūrinių išspausdino Jonas Stašelis, pasirašinęs J. Skribliuko slapyvardžiu. 1918 metais įstojęs į Komunistų partiją, jis ėmė bendradarbiauti ir komunistinėje periodikoje. Be publicistinių straipsnių, J. Stašelis išspausdino beletristinio pobūdžio vaizdelį „Pasikalbėjimas“⁶³, propaguojantį komunistines pažiūras į to meto gyvenimą. Ypač pažymėtinas jo vaizdelis „Pradėkime gyventi komuna“⁶⁴, kur atsispindi labai opus tų metų reiškinys — valstiečių dėjimas į komunas. Vaizdelyje aprašomas valstiečių varguomenės tarimas, jog reikia gyventi bendrai, komuna.

Paminėtina ir A. Didžiulytės (A. Di-tės) apybraiža „Darbininkų šventė“⁶⁵, vaizdžiai aprašanti Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos pirmųjų metų minėjimą Maskvoje.

Sio laikotarpio grožinei prozai reikia priskirti ir keletą feljetonų-satyrų, kurios, kaip ir eilėraščiai, vaizdžiai demaskuoja ir pašiepia lietuviškąją buržuaziją, jos valdomos Lietuvos tikrovę, atskirus jos veikėjus — buržuazinius nacionalistus ir t. t. Iš tokių kūrinių paminėsime Zigmo Valaičio feljetoną „Pasakaitė apie karvės uodegas“⁶⁶, kur demaskuojama buržuazinė Lietuvos Taryba, taip pat 1919 m. „Darbininkų gyvenime“ pasirodžiusius mūsų minėtuosius feljetonus, pasirašytus Redak. Lingės slapyvardžiu ir, galima spėti, priklausiusius J. Šepečio plunksnai, ir kt. Šiame laikraštyje buvo išspausdintas ir vienas kitas kitokio pobūdžio vaizdelis: M-no „Zosė“, kuriame vaizduojamas skurdus tarnaitės gyvenimas, jos sąmonėjimas, stojimas į profsąjungą, alegorinis J. Dagilio vaizdelis „Vergai“ ir kt.

⁵⁹ „Tiesa“, 1917, Nr. 29.

⁶⁰ „Tiesa“, 1917, Nr. 29.

⁶¹ V. Kapsukas, Lietuvos Bresto taikos tarybos, Voronežas, 1918.

⁶² V. Kapsukas, Kelionė į Vilnių.— „Tiesa“, 1918, Nr. 47.

⁶³ „Tiesa“, 1918, Nr. 47.

⁶⁴ „Komunistas“, 1919, Nr. 69.

⁶⁵ „Tiesa“, 1918, Nr. 52.

⁶⁶ „Tiesa“, 1918, Nr. 48.

Sie kuklūs grožinės prozos kūriniai, išspausdinti revoliucijos meto proletarinėje lietuvių literatūroje, rodo, jog proletarinė proza vystėsi, ne tik žymiai atsilikdama nuo poezijos, bet ir savo žanrais dar buvo glaudžiai suaugusi su publicistika: pusiau publicistinės apybraižos, feljetonai, tiesioginės agitacinės paskirties vaizdeliai ir pan. Tačiau kad ir labai kuklūs šie grožinės prozos kūriniai yra reikšmingi kaip vaizdiniai svarbių Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos įvykių atspindžiai.

Apibendrinami galime daryti tokias išvadas:

Nors po J. Janonio mirties ir neiškėlusį žymių poetų, proletarinė lietuvių poezija revoliuciniais, 1917—1920 metais sugebėjo palyginti plačiai ir įvairiai atspindėti vykstančios kovos už socialistinę revoliuciją idėjas ir nuotaikas. Ypač suklestėjo revoliucinės romantinės dvasios kūryba. Kaip ir anksčiau, taip ir tuo metu revoliucinės romantikos pirmavimas priklausė nuo to, kad poezijos keliamas socializmo idealas vis dar tebebuvo siektina svajonė, o ne reali tikrovė. Socialistinės revoliucijos laimėjimas Rusijoje ir kai kurie jos pasiekimai Lietuvoje tesudarė tik sąlygas kurtis socialistiniams santykiams, bet, žinoma, dar nedavė plačiosioms darbo žmonių masėms žymesnio jų materialinės buities pagerėjimo. Socializmo idealas dar neturėjo konkretesnių tikroviškų savo išraiškos formų ir poetų buvo keliamas kaip romantinė svajonė, išreiškiama plačiais alegoriniais vaizdais ir simboliais. Panašiai socialistinę revoliuciją vaizdavo ir užsienyje gyvenę proletariniai lietuvių poetai, kurie ją sveikino.

Didžiai novatoriškas to meto proletarinės lietuvių literatūros bruožas buvo tas, kad jau ėmė rodytis pirmieji naujos, tarybinės tematikos kūriniai, pirmieji socialistinės tikrovės atspindžiai, nors dar labai bendri ir daugiausia kaip kontrastas buržuazinei tikrovei.

Pažymėtina, jog tuo metu ypač plačiai proletarinėje lietuvių literatūroje vystėsi satyra, kaip viena iš taikliausių meninių priemonių kovai prieš buržuaziją.

Būdama palyginti aukšto idėjinio lygio, revoliucijos metų proletarinė lietuvių poezija nepasiekė didesnių laimėjimų meninės formos atžvilgiu. Daugelyje eilėraščių gausu prozaizmų, eiliovimo nesklandumų, jaučiama vaizdingumo stoka ir pan. Poeziją kūrė daugiausia pradedantieji ar net atsitiktiniai autoriai, neturėję reikiamo literatūrinio pasirengimo. Revoliucinės kovos poreikiai neleido poetams savo kūrinius ilgiau brandinti, nušlifuoti.

Vis dėlto šio meto proletarinėje lietuvių poezijoje buvo kūrinių ir meniniu atžvilgiu pakankamai įtaigių. Jie praturtino anksčiau pasiektus proletarinės lietuvių poezijos laimėjimus ir sudarė tvirtą idėjinę ir meninę grandį, jungiančią ankstesnės proletarinės lietuvių poezijos žymiausio atstovo J. Janonio kūrybą su vėlesniais jos pasiekimais.

Silpniau 1917—1920 metais vystėsi grožinė proza, būdama daugiau apybraižinio publicistinio pobūdžio. Bemaž visi kalbamuoju laikotarpiu pasireiškę proletariniai rašytojai ir poetai pirmiausia ir dirbo kaip publicistai, grožinei kūrybai neskirdami pagrindinio dėmesio. Tai siejosi su visa jų, kaip revoliucionierių-kovotojų, veikla.

**ЛИТОВСКАЯ ПРОЛЕТАРСКАЯ ЛИТЕРАТУРА
В ГОДЫ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ (1917—1920)**

Б. ПРАНСКУС

Резюме

В статье, для которой использован материал соответствующей главы из подготовленной книги о литовской пролетарской литературе, дается обзорный анализ этой литературы с февраля 1917 г. до II-ой половины 1920 г., т. е. до того времени, пока была непосредственная революционная ситуация в Литве и шла борьба за победу социалистической революции.

В статье выявляются общие исторические условия развития литовской пролетарской литературы этого периода и анализируются творческие достижения проявивших себя в те годы писателей и поэтов: В. Мицкявичюса-Капсукаса, Ю. Виткаускаса, И. Шепетиса, А. Репратиса, В. Рекашюса. Уделяется внимание ряду менее известных авторов, произведения которых в это время появились в коммунистической печати и имели некоторое значение для развития пролетарского творчества. Отмечается, что в эти годы больше всего развивалась поэзия с преобладанием в ней революционно-романтических, — с одной стороны, и сатирико-обличительных тенденций, — с другой. Большое влияние на пролетарскую поэзию этих лет оказало творчество первого литовского пролетарского поэта Ю. Янониса, а также русских поэтов Д. Бедного, В. Князева и др. В статье приводятся примеры поэтических откликов на революционные события в Литве и России пролетарских поэтов, живших в это время в эмиграции (США, Англия).

Основная задача статьи — показать, что социалистическая революция в Литве 1918—1919 гг. и в литературе нашла непосредственное отражение в творчестве пролетарских писателей этого периода.
